

სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა
ფაკულტეტი

ქართული ფილოლოგიის სადოქტორო პროგრამა

ჟანა ხაჩატურიანი

სახელთა ბრუნება ქართულსა და სომხურ ენებში

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი
დისერტაცია

მ ა ც ნ ე

ახალციხე

2021

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

მანანა ტაბიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი.
პროფესორი

ოფიციალური რეცენზენტები:

1. **მერაბ ნაჭყებია**- ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი.
2. **ხათუნა გაფრინდაშვილი**- ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი.

დისერტაციის დაცვა შედგება 2021 წლის 12 ნოემბერს, 13:00 საათზე, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საბჭოს თავჯდომარე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი მაკა ბერიძე .

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

საკითხის აქტუალობა და კვლევის სიახლე.

ქართული ენა საქართველოს სახელმწიფო ენაა, მისი ცოდნის დონე და ხარისხი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს საქართველოს მოქალაქეთა ან ხანგრძლივ მიგრანტთა საყოფაცხოვრებო წარმატებას, საზოგადოებრივ ინტეგრაციას, სამოქალაქო მშვიდობას.

ქართული სახელმწიფოს მოქალაქეთა შორის ავტოქთონი მოსახლეობის –ქართველების – გარდა, ცხადია, სხვა ეთნიკური წარმომავლობის ადამიანებიც არიან, რომელთა ცხოვრების წესი, ყოფითი საჭიროებები და კულტურული მისწრაფებები სწორედ ამ ქვეყანაში ყალიბდება და ვითარდება, თუმცა ხშირ შემთხვევაში კონფესიური, ეთნოკულტურული და ენობრივი განსხვავებების გამო გარკვეული ტიპის მარგინალიზაციის ნიშნებიც შეიძლება გაჩნდეს. ამდენად, სრულიად საქართველოს მოსახლეობის ერთიანობის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია ყველა იმ დაბრკოლების გადალახვა, რომელიც მოქალაქეთა დაახლოებას უშლის ხელს. ამ გზაზე, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ბარიერი

ენობრივი კომპეტენციის საკითხია. სახელმწიფო ენის საყოველთაო ცოდნა კი წარმატების უცილობელი პირობაა.

საკვლევი საკითხი, უდავოდ, აქტუალურია, რადგან საქართველოს მეცნიერებისა და განათლების სამინისტროს სტრატეგიულ ამოცანათა შორის დღემდე რჩება არაქართულენოვანი მოსახლეობის კომპაქტური დასახლებების ადგილებში სკოლების რეორგანიზაცია და სახელმწიფო ენის შესწავლის მიმართულებით მუშაობის ოპტიმიზაცია. მუდმივად დგას სახელმძღვანელოების სრულყოფის ამოცანები და უდიდესი თანხები იხარჯება მასწავლებელთა გადამზადების სფეროში. ვფიქრობთ, ქართულ-სომხურ ენებში ბრუნვათა სისტემის შეპირისპირებითი ანალიზი წაადგება, ენათა კონტაქტების თეორიულ და პრაქტიკულ საკითხებს, მათ შორის, უპირველეს ყოვლისა, მასწავლებელს, რომელიც ამ ცოდნას ადაპტირებული სახით მიიტანს მოსწავლემდე.

სომხეთი საქართველოს ერთ-ერთი მოსაზღვრე ქვეყანაა, შესაბამისად ბუნებრივია, რომ სომხები ისტორიულად ადვილად მოძრაობენ საქართველოსა და სომხეთს შორის, და ხშირ შემთხვევაში სახლდებოდნენ და სახლდებიან კიდევ, საქართველოში სხვადასხვა მიზეზით, ომიანობა-ხიზნობა, ეკოლოგიური კატასტროფები, სამუშაოს ძიება, სავაჭრო მიზნები და სხვა. ცხადია, საქართველოში ჩამოსახლებული სომხები ქართულ ენას ითვისებდნენ და, ჩვეულებრივ, წარმატებით

იყენებდნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობაში, რადგან საქართველო მეცხრამეტე საუკუნემდე მონოლინგვური სახელმწიფო იყო, მით უფრო, რომ ქართული თვით კავკასიის ორივე ფერდობის მოსახლეობისთვის საერთაშორისო ენის ფუნქციასაც ასრულებდა (ტაბიძე, 2005: 17-26, 77-79).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართულ-სომხურ ენობრივ კონტაქტებს დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამ დროის მანძილზე, ცხადია, დაგროვდა უამრავი მასალა ლექსიკის სესხების, ანთროპონიმული და ტოპონიმური ტიპოლოგიური მსგავსებების, ლინგვოკულტურული ზეგავლენებისა თუ ურთიერთდაახლოების სახით... ამ მიმართულებით კვლევებს, მიუხედავად დიდი სამეცნიერო ტრადიციისა, კვლავ უდიდესი პერსპექტივა აქვს, რადგან შიდა თუ გარე ფაქტორების გავლენით მრავლადაა დაგროვილი სადავო თუ სულაც გამოუკვლევია საკითხები, რომელთაც ობიექტური ენათმეცნიერება ჯერაც ელოდება.

კვლევის მიზნები და ამოცანები

ფართო გაგებით, ჩვენი კვლევის მიზანი ქართულ-სომხური ენობრივი კონტაქტების ის სფეროა, რომელიც სწორედ სამოქალაქო ინტეგრაციის სოციოლინგვისტურ საკითხებს უკავშირდება, ამასთან, იგი საქართველოს სომხურენოვანი

მოსახლეობისთვის ქართულის სწავლების სიმწელების დაძლევის ამოცანას ისახავს მიზნად.

ნაშრომის კონკრეტული მიზანი, ქართულ-სომხურ ენობრივ თავისებურებათა შეპირისპირებითი კვლევაა. ცხადია, წინამდებარე საკვალიფიკაციო ნაშრომი გრამატიკულ შეუსაბამობათა მთელ სპექტრს ვერ გასწვდება, ამიტომ ამ კვლევაში ჩვენ ბრუნვათა სისტემების შეპირისპირებით კვლევას მოვკიდეთ ხელი, ხოლო მასალა თანამედროვე პრაქტიკიდან მოვიხმეთ და სომხურენოვანი მოსწავლეებისთვის ქართულის სწავლებისას გასათვალისწინებელ გარემოებებს შევჩებთ.

რამდენადაც საკუთარი პროფესიული საქმიანობაცა და ცხოვრებისეული გამოცდილებაც ამ ენობრივი კონტაქტების პრაქტიკულ გარემოში მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს, მიზნად დავისახეთ თანამიმდევრულად მივყოლოდით ქართულის სწავლებაში სომხურენოვანი ახალგაზრდების დედაენისეული ფუნდამენტით განპირობებულ შეცდომათა ბუნებას და დავსახოთ სწავლების გამარტივებისა და ოპტიმიზაციისაკენ მიმართული გზები.

კვლევის მეთოდოლოგია

ნაშრომი აგებულია მწყობრ მეთოდოლოგიურ საფუძველზე; სომხურ-ქართულ ურთიერთობათა სხვადასხვა ასპექტის კვლევისას გამოყენებულია აღწერითი, ისტორიულ შედარებითი და შეპირისპირებითი მეთოდები. ნაშრომის მნიშვნელოვანი

ნაწილი ეთმობა სოციოლინგვისტურ კვლევას, რაც დაფუძნებულია გამოკითხვის, დაკვირვებისა და ინტერვიუების მეთოდებზე.

ნაშრომის სიახლე და მისი პრაქტიკული მნიშვნელობა

სადისერტაციო ნაშრომში დამუშავებული საკითხი ბრუნვათა სისტემის სწავლებაში ქართულსა და სომხურს შორის არსებულ მსგავსება-განსხვავებათა მიზნობრივად გამოყენების თაობაზე დღემდე შესწავლილი არ ყოფილა.

წინამდებარე ნაშრომის ერთ-ერთი თავისებურება, ჩვენი აზრით ისაა, რომ თეორიამდე უშუალო პრაქტიკიდან მივდივართ. რამდენადაც სომხური და ქართული ენების შეპირისპირებითი გრამატიკები შექმნილი არ არის, და არც ცალკეული გრამატიკული საკითხი არ არის შეპირისპირებითი კუთხით ნაკვლევი, ჩვენ ვერ გავბედავდით, და ვერც მოვერეოდით, ამ დიდ სამუშაოსთან შეჭიდებას. ამასთან, წინამდებარე თემასთან ჩვენ სწორედ პრაქტიკამ მიგვიყვანა. სხვადასხვა ასაკისა და სხვადასხვა ენობრივი კომპეტენციის მსმენელებთან მუშაობისას ბრუნების სწავლებაში თავჩენილი შეცდომებისა და სიმნელების გადალახვის გზის ძიებისას ვიგრძენით, რომ პრაქტიკის განზოგადებისა და თეორიული ასპექტების გათვალისწინებით სასურველ შედეგს უკეთ მივაღწევდით.

ნაშრომის მოკლე შინაარსი

ნაშრომის შესავალ ნაწილში საუბარია, საქართველოს სახელმწიფო ენის მნიშვნელობაზე, მისი დაცვის აუცილებლობასა და ამ კუთხით სახელმწიფოს სიძლიერეზე. ასევე განხილულია კონფესიური, ეთნოკულტურული და ენობრივი განსხვავებების გამო გარკვეული ტიპის მარგინალიზაციის ნიშნები და ის ენობრივი კომპეტენციის საკითხები, რომელიც საქართველოს მოქალაქეებს ერთმანეთთან დაახლოებაში უშლის ხელს. ასევე საუბარია, ქართულ-სომხური ენობრივი კონტაქტების ისტორიასა და ამ დროის მანძილზე დაგროვილი ლექსიკის სესხების, ანთროპონიმული და ტოპონიმიკურ ტიპოლოგიური მსგავსებების, ლინგვოკულტურული ზეგავლენების საკითხებზე.

I თავი. სახელმწიფო ენის ფლობის სირთულეები საქართველოს სომხურენოვან მოსახლეობაში.

სადისერტაციო ნაშრომის პირველ თავში ვეხებით სახელმწიფო ენის ფლობის სირთულეებს, საქართველოს სომხურენოვან მოსახლეობაში. აქ წარმოდგენილია სახელმწიფო ენობრივი პოლიტიკის ანალიზი, და აღნიშნულია, რომ სწორი ენობრივი პოლიტიკის შემუშავება ენობრივი სიტუაციის განსაზღვრის საფუძველზე ხდება. აქედან გამომდინარე,

ცალსახად გვაქვს წარმოდგენილი, თუ რა სირთულეებს აწყდებიან არაქართველი მოსწავლეები ქართული ენის სწავლებისას და რით არის განპირობებული აღნიშნული პრობლემა. რა გზა გაიარა საქართველომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ და რა დილემის წინაშე აღმოჩნდა ქვეყანა. მიუხედავად, საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული მოთხოვნისა, რომ საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ეთნიკური ჯგუფების კომპაქტური დასახლების ადგილებში, სკოლები მუშაობდნენ ან რუსულად ან ეთნიკური ჯგუფის ენაზე. შესაბამისად გაჩნდა პრობლემა, არაქართულენოვანი მოსახლეობა უფლებრივად იყო საქართველოს მოქალაქე, მაგრამ მენტალურად იგი გაურკვეველი სამოქალაქო იდენტობის ადამიანად რჩებოდა. უკვე ათწლეულებია საქართველო ცდილობს, რაც შეიძლება სწრაფად გამოიყვანოს აღნიშნული იზოლაციიდან არაქართულენოვანი მოსახლეობა, მაგრამ პროცესი ძალიან გაჭინაურდა, რასაც აქვს თავისი გარკვეული მიზეზები, აღნიშნული მიზეზები დეტალურადაა გაწერილი ნაშრომის პირველ თავში.

ასევე დეტალურადაა აღწერილი სწავლების პრაქტიკაში გასათვალისწინებელი გარემოებები და დაკვირვებები, გამოვყავით, სწავლა სწავლების პროცესში, სკოლაში, ჩვენ წინაშე არსებული ამოცანები. მაგალითად რა უნდა გავითვალისწინოთ ზეპირი თუ წერითი კომუნიკაციისას, რამდენად აუმჯობესებს

სწავლის პროცესს, მოსწავლის ინდივიდუალური პრობლემების გამოვლენა.

საუბარია „უცხო ენის“ სწავლების მეთოდოლოგიის სრულყოფასა და ასევე ფსიქოლოგთა კონსულტაციაზე. ქართული, როგორც საქართველოს სახელმწიფო ენა, საქართველოს მოქალაქისათვის არ შეიძლება „უცხო ენად“ იყოს განხილული, მაგრამ ეს ოფიციალური ტერმინოლოგიური ასპექტი გახლავთ, რეალურ ცხოვრებაში კი ახალციხის ან ახალქალაქის რაიონის სომეხი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილისათვის ქართული ჯერჯერობით უცხოა... ამიტომ ქართულის სწავლება მეთოდოლოგიურად ძალიან ჰგავს ჩვეულებრივი „უცხო ენის“ სწავლებას.

როგორც ცნობილია, ენა, რომელზეც იწყებს ლაპარაკს ადამიანი, სამყაროს შეცნობის პირველი საშუალება და სათქმელის სამეტყველო რეალიზაციის პირველი ყალიბი ხდება, ამიტომაც ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად მოლაპარაკე ყველა სხვა ენის ცოდნას თავისი მეტყველების ამოსავალ ყალიბებთან ათანხმებს და, ფაქტობრივად, ყველა შესაძლო შეცდომა სწორედ ამ ყალიბთა სხვაობითაა განპირობებული.

ქართულ მხატვრულ ლიტერატურას უამრავი მასალა აქვს ფიქსირებული სომხების ქართულად მეტყველებისას ყველაზე ტიპური შეცდომების თვალსაზრისით; საინტერესოა, რომ ეს დაკვირვებები თითქმის სრულად თანხვედბა დღეს

საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სივრცეში აღნუსხულ ტიპურ შეცდომებს.

ამ მხრივ კვლევა შეიძლება წარიმართოს ორი მიმართულებით:

ა) დადგინდეს ტიპურ ლინგვისტურ შეცდომათა მიზეზი;

ბ) მოსალოდნელ შეცდომათა გათვალისწინების საფუძველზე დაისახოს მათი თავიდან აცილების გზები.

ასევე, აღნიშნულ თავში დეტალურადაა გაწერილი, თუ, რა უნდა გაკეთდეს არაქართულენოვან სკოლებში იმისათვის, რომ მეტყველების ათვისება გამარტივდეს, რამდენადაც მეტყველება არის მთავარი კომუნიკაციის დროს.

II თავი. ქართულ-სომხური ენების წარმატებული კონტაქტებისთვის გასათვალისწინებელი ლინგვისტური საკითხები.

ნაშრომის მეორე თავი ეძღვნება ქართულ-სომხური ენების წარმატებული კონტაქტებისათვის გასათვალისწინებელი ლინგვისტური საკითხების ანალიზს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ და სომხურ ენებს ისტორიული ურთიერთობის დიდი გამოცდილების გარდა დღევანდელი უმჭიდროესი სამეზობლო და კულტურულ-ეკონომიკური ინტერესებიც აკავშირებს, უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე ქართულ-სომხურ ენეთმეცნიერულ ნაშრომებში

ტიპოლოგიური ლინგვისტური კვლევების რაოდენობა უცნაურად მცირეა; ამიტომაცაა, რომ ამ ენათა სწავლებისას მაგალითების შეპირისპირებითი ანალიზი მინდობილია პრაქტიკოსი სპეციალისტის ინიციატივაზე და არა ფუნდამენტურ კვლევათა მონაცემებზე. ჩვენი ნაშრომის ერთ-ერთი მიზანი ისიც იყო, რომ პრაქტიკოსებთან დაგროვილი ეს გამოცდილება სამეცნიერო სივრცეში გამოგვეხმო და შეგვეფასებინა. ამგვარმა მიზნებმა მიგვიყვანა პედაგოგიურ პრაქტიკასთან.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მეორე თავში საანალიზოდ მოხმობილ თეორიულ კვლევასთან ერთად, ემპირიული მასალაც გვაქვს წარმოდგენილი, რომელიც ძირითადად ჩვენი პედაგოგიური პრაქტიკიდან გახლავთ აღებული. ესაა სხვადასხვა ასაკისა და ენობრივი კომპეტენციის მოსწავლეთა, სტუდენტთა და, ზოგ შემთხვევაში, უფროსი ასაკის პირთა წერითი და ზეპირმეტყველებითი მონაცემები, ქართულში სახელთა ბრუნების ათვისების სიძნელეებისა და თავისებურებათა თვალსაზრისით.

აღნიშნულ თავში განხილულია ბრუნვათა სისტემა ქართულსა და სომხურ ენებში, შესაბამისად ბრუნვათა სისტემაზე საუბრისას, ცხადია, თავს იჩენს მრავლობითის წარმოების საკითხებიც, კერძოდ, ქართულისათვის სრულიად ბუნებრივი ორი მრავლობითი (–ებ–იანი და ნარ/თანიანი) სრულიად უცხოა სომხურისათვის, რომელსაც მრავლობითში შედარებით სტაბილური მაწარმოებლები დაერთვის (–ւք (ერ) და –ւք (ნერ)).

მეორე მნიშვნელოვანი საკითხი მეორე თავში სომხური ენის დიალექტების სიმრავლე და თავისებურებების აღწერა და ანალიზი გახლავთ. რა თქმა უნდა არ გვესაჭიროება სომხური ენის დიალექტთა სრული დახასიათება, რომელიც სიმრავლითა და მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, მაგრამ რამდენადაც ჩვენი კვლევის სამიზნე ჯგუფები, ის არაქართულენოვანი/სომხური მოსახლეობა გახლავთ, რომელთა საკომუნიკაციო ენაც, არა სომხური სალიტერატურო ენაა, არამედ სომხურის ის დიალექტი, რომელიც ან საქართველოში ან თურქეთში ხიზნობისას განვითარდა,

- სამცხე-ჯავახეთის სომხურენოვანი მოსახლეობა ლაპარაკობს დიალექტზე, რომელიც სრულიად განსხვავდება სომხური სალიტერატურო ენისაგან (როგორც აღვნიშნეთ, სომხური სალიტერატურო ენა ორია), ხოლო სკოლაში (ცხადია, სომხურ სკოლაში) სწავლობს სომხური სალიტერატურო ენით მოწოდებულ პროგრამას, რომელიც არ ემთხვევა მის საოჯახო ენას, და რომლის ათვისებაც საგანგებო შრომას მოითხოვს მოსწავლისაგან;

- სამცხესა და ჯავახეთში მცხოვრები სომხების ლოკალური ცხოვრების წესი სხვადასხვაა. ჯავახეთის სომხობას გაცილებით ნაკლები კონტაქტი აქვს ქართულ მოსახლეობასთან, ვიდრე სამცხისას; ამდენად ჯავახეთის სომხობისათვის ქართულის ათვისებაც უფრო ძნელია, ვიდრე სამცხის მკვიდრთათვის. თუმცა

აქვე უნდა ითქვას, რომ საცხე-ჯავახეთის ქართველობის მეტყველებაც დიალექტურია და ამდენად სამცხელი სომეხი ბავშვისთვისაც არ არის ადვილი, საყოფაცხოვრებო კონტაქტების წყალობით ქართული დიალექტის ათვისების შემთხვევაშიც კი, სალიტერატურო ქართულის დაუფლება;

და რამდენადაც ჩვენ მიერ საანალიზო მასალად ხშირ შემთხვევაში აღებულია ის ენობრივი შეცდომები, რომლებიც ქართულ-სომხური ენების ბრუნვათა სისტემების სხვადასხვაობის საფუძველზე ჩნდება და საგანამანათლებლო სივრცეში დასტურდება, ამიტომ შეცდომათა მიზეზების ძიებაც გვიწევს მათ აღმოსაფხვრელად სწორი სტრატეგიის შემუშავების მიზნით. თუმცა ნაშრომის ძირითადი ხაზით, ცხადია, ჩვენ სალიტერატურო სომხურის მონაცემებზე ვსაუბრობთ.

III თავი. სახელთა ბრუნების თავისებურებები სომხურ-ქართული ენობრივი შეხვედრების ჭრილში.

სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავში, სიღრმისეულად განვიხილავთ სახელთა ბრუნების თავისებურებებს სომხურ-ქართული ენობრივი შეხვედრების ჭრილში.

სომხური და ქართული ტიპოლოგიურად მსგავს ენებს წარმოადგენდნენ და ხანგრძლივი ისტორიული თანამეზობლობის მიუხედავად, მათი მსგავსება ნამდვილად დაფუძნებულია არა ნათესაურ, არამედ თანამეზობლურ

სიახლოვეზე, რაც ნათესაობაზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია; და რაკი მსგავსებები ტიპოლოგიურ ხასიათისაა, ამიტომ სწავლების სიძნელებიც ქართულ-სომხური ენობრივი შეხვედრების, მსგავსება-განსხვავებათა პრაქტიკული გამოვლინებებისა და სხვაობათა გათვალისწინებით, ტიპოლოგიური გრამატიკის მეშვეობით უნდა დაიდლოს.

წარმოდგენილ თავში საკითხი ასე დგას – ბრუნვის ფორმათა შესაბამისობის პრობლემა ქართულსა და სომხურ ენებში ხელისშემშლელი ფაქტორია ენის შემსწავლელთათვის. როგორც არაერთმა ინტერვიუმ დაგვარწმუნა (და საკუთარი პრაქტიკული გამოცდილებაც ამასვე გვიდასტურებს) განსაკუთრებით თვალშისაცემია სიძნელები სახელთა ბრუნების სწავლებაში (კერძოდ, მოთხ. ბრუნვა; წოდებითი ბრუნვა); ჩვენი ამოცანაა, გავარკვიოთ ასაკობრივი გრადაციის მიხედვით, რატომ უჭირთ ენის შემსწავლელებს წინადადების აგებისას საჭირო ბრუნვის ფორმის შერჩევა და როგორ უნდა დავეხმაროთ ამ პრობლემის მოგვარებაში.

არაერთ სადისერტაციო კვლევასა თუ მეთოდოლოგიურ მონოგრაფიებში მეტ-ნაკლებად განხილულია ტიპობრივი შეცდომები შესასწავლი ენის ათვისების გზაზე, ჩვენს სადისერტაციო კვლევაშიც გამოიკვეთა ტიპური შეცდომები, რომელთა განზოგადებულად განხილვას არ ვთვლით მიზანშეწონილად, რადგან შესასწავლ ენაში დაშვებული

შეცდომები, ძირითადად დედაენის სისტემური თავისებურებებითაა განპირობებული.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ შეცდომათა ანალიზი საშუალებას იძლევა დადგინდეს ობიექტური სიძნელეები და კანონიზომიერებები სწავლების კონკრეტული ვარიანტის შემთხვევაში; ამ გზით კი სწავლების რეალისტური მიზნების დასახვა მოხერხდება, სწორედ ამ მიზნით, აღნიშნულ თავში ცალ-ცალკე მიმოვიხილავთ ბრუნების სტრუქტურას ქართულსა და სომხურ ენებში.

ჩვენი მიზანი არ არის (და ვერც იქნებოდა) ქართულ-სომხური ბრუნების სრული შეპირისპირებითი დახასიათება, რადგან საკითხი ძალიან ფართოა, ისტორიულ წიაღსვლებსა და ტიპოლოგიური მეთოდოლოგიის ყოველმხრივ გამოყენებას მოითხოვს, რაც აღემატება საკვალიფიკაციო ნაშრომის ფორმატს. თუმცა, ვიმედოვნებთ, რომ ამ მიმართულებით მუშაობისთვის წინამდებარე კვლევასაც შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელობა. ამჯერად კი, როგორც უკვე ვთქვით, ვესწრაფვით სომხურენოვანი კონტინგენტისათვის ქართულის სწავლებისას წარმოქმნილი პრაქტიკული სიძნელეების აღნუსხვას, განხილვას, შეფასებასა და, შემდგომში დაგვარად, რეკომენდაციების შემუშავებას.

ქართულსა და სომხურში ბრუნების თავისებურებათა განხილვისას, ჩვენი ყურადღება განსხვავებულა დადგენასა და თარგმნისას წარმოქმნილ წინააღმდეგობაზეა მიმართული. ამ

თვალსაზრისით, საუკეთესო რესპონდენტებად მივიჩნით სომხურენოვანი ჯგუფების ქართულის მასწავლებლები და მათი მოსწავლეები, როგორც ყველაზე მოტივირებული და პრაქტიკით დაკავშირებული აუდიტორია. ვფიქრობთ, არჩევანი სწორად გაკეთდა, რადგან მრავალმხრივი გამოკითხვების საფუძველზე საყურადღებო სურათი გამოიკვეთა.

ასევე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ჩვენი სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავში თანდებულისანი ბრუნვების შეცდომათა ანალიზმა, რადგან ჩვენი სამუშაო პრაქტიკიდან გამომდინარე აშკარაა, რომ სახელთა ბრუნების აქილევსის ქუსლი სწორედ თანდებულისანი ბრუნებია, რადგან მსმენელთა მხრივ დაშვებული შეცდომების უმრავლესობა სწორედ ამ ფორმებს უკავშირდებოდა. შესაბამისად, კვლევისას, შეცდომათა გამოსასწორებლად შეცდომის გამომწვევი კანონზომიერებების დადგენის მიზნით განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ სწორედ თანდებულისანი ბრუნებსა და მოსწავლეთა ტესტური ნამუშევრების ანალიზს.

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ქართულში თანდებული შედარებით ცოტაა, რადგან ბრუნვის ფორმათა სიმრავლე საშუალებას გვაძლევს აზრი უამისოდაც საკმაოდ ზუსტად და ნათლად გამოვხატოთ. თანდებული ქართულში გამოიყენება ყველა ბრუნვის ფორმასთან, გარდა მოთხრობითისა და წოდებითისა (გოგოლაშვილი, 2011: 137). განსხვავებით

ქართულისაგან, სომხურ ენაში თანდებული დამხმარე სიტყვაა, რომელიც მოსდევს სახელს რომელიმე ბრუნვაში და აზუსტებს მის მიმართებას სხვა სიტყვებთან. სომხურ ენაში თანდებული გამოიყენება ყველა ბრუნვის ფორმასთან, გარდა ადგილობითისა (კვანტალიანი, 1999: 177).

ქართულში თანდებული ძირითადად სახელის ფუძესთანაა შერწყმული, სომხურში კი უმეტესად ცალკე მდგომი სიტყვაა. როგორც ქართულ ენაში, ასევე სომხურშიც ზოგიერთი თანდებული ფუნქციურად მსგავსია, გამოიყენება ერთსა და იმავე ბრუნვასთან, ზოგჯერ კი სხვადასხვა ბრუნვის ფორმასთან გვხვდება. ორივე ენაში ხშირად ხმარებულ თანდებულებს შორის შეიძლება დავასახელოთ: -ვით, -თვის, ერთად, -მდე ...

როგორც კვლევის ანალიზმა აჩვენა, განსაკუთრებულ სირთულეს მოთხრობითი ბრუნვა ქმნის. თუმცა როგორც ვიცით, ამ ბრუნვას თანდებული არ დაერთვის. შესაბამისად, გარდამავალი ზმნის სამი კონსტრუქციიდან (ნომინატიური, ერგატიული და დატიური) პრობლემას ერგატიულ კონსტრუქციასთან ვაწყდებით, რაც მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ სწავლების დროს, ანუ, გავითვალისწინოთ არა მაინცადამაინც ბრუნვათა თანმიმდევრობა, არამედ მათი სირთულე და მოსალოდნელი პრობლემები. ენის შემსწავლელებისთვის ერთ-ერთ რთულად დასაძლევ საკითხს

წარმოადგენს მოთხოვნილი ბრუნვის ფორმის შეწყობა ზმნასთან და მისი სწორი გამოყენება ზეპირმეტყველებაში.

მაშასადამე, აღნიშნულ თავში განვიხილავთ მოთხოვნილი ბრუნვის თავისებურებებს, როგორც სასუბიექტო ბრუნვისას და ერთ-ერთ რთულად დასაძლევ საკითხს ენის შემსწავლელთათვის, და, ასევე წვრილად გვაქვს განხილული, თუ, რა უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში ერგატიული კონსტრუქციების სწავლებისას.

IV თავი. სომხურენოვანი ლიტერატურული პერსონაჟი, როგორც „ენობრივი პიროვნება“

სადისერტაციო ნაშრომის მეოთხე თავი ეძღვნება, ანთროპოცენტრული ლიტერატურის, მეტად საინტერესო სფეროს, როგორცაა „ენობრივი პიროვნება“. სომხურენოვანი ლიტერატურული პერსონაჟების მეტყველების სპეციფიკას, რომელიც მრავალმხრივ შეიძლება შევისწავლოთ. ჩვენ, ამჯერად დავაკვირდით სომეხი პერსონაჟების სამეტყველო თავისებურებებს ქართულ მწერლობაში.

სპეციალისტები ჩვეულებრივ ლიტერატურული ნაწარმოების ანალიზის დროს ორ სახეს გამოყოფენ: ა) ლიტერატურულს(ლიტერატურული პერსონაჟის სახე); და სამეტყველოს (ენის გამომსახველობითი თავისებურებები).

ენობრივი პიროვნების დახასიათების დროს, ცხადია, პირობითობის ხარისხი დიდია. ლიტერატურული პერსონაჟის ლექსიკონი, სიტყვის მარაგი, სამეტყველო დიაპაზონი, ლექსიკის

„ხარისხი“ მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ამ პერსონაჟის ხასიათის, სინამდვილისადმი დამოკიდებულების, სოციალური კუთვნილების, გემოვნების, პრიორიტეტებისა და სხვ. მონაცემთა შესახებ [თურქია, 2003: 34-35].

მწერლები აქტიურად იყენებენ პერსონაჟის მეტყველებაში სლენგს, ნასესხობებს, დიალექტიზმებს, ტროპულ საშუალებებს, ინტელექტუალიზმებსა და სხვ. ლექსიკა–ფრაზეოლოგიასა და გრამატიკულ „ვარიაციებს“. თუმცა, როგორც მიუთითებენ ლექსიკონი მაინც დამხმარე საშუალებაა და არა უმთავრესი ნიშანი გმირის ამოსაცნობად. ძირითადი დატვირთვა მოდის ე.წ. საკვანძო სიტყვებზე და იმაზე, თუ: 1. რამდენად ხშირად იყენებს ამ სიტყვებს პერსონაჟი; 2. რამდენად მნიშვნელოვანი სახასიათო სცენა ვითარდება თეზაურუსისა და ლექსიკონის გადაკვეთისას.

ჩვენი ყურადღება ამ საკითხმა მიიპყრო იმით, რომ დღეს სომხების ქართულში არსებული ენობრივი შეცდომები ზოგჯერ მხოლოდ მეთოდის ნაკლად განიხილება და არა ენათა სტრუქტურული განსხვავებით. სწორედ ამიტომაც მოვიხმეთ ქართულ მწერლობაში სომეხი პერსონაჟების (ცხადია, არა მარტო სომხების) მეტყველებაში ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში შემჩნეული სპეციფიკური ცთომილებები.

მეოთხე თავში განხილული საკითხი ვფიქრობთ განსაკუთრებულია იმითაც, რომ სახელთა ბრუნების ტიპოლოგიაზე საუბრისას აუცილებლად უნდა შევჩერდეთ

სომხურ ანთროპონიმთა მოქართულების საკითხზეც, რომელიც ერთ-ერთი საინტერესო მაგალითია სახელთა ბრუნების შესწავლის თვალსაზრისით. ქართულში არის სომხური პირთა სახელების ტიპობრივი ნუსხა, რომელიც პოპულარულია საქართველოში მცხოვრები სომხებისათვის. როგორც თითქმის ყველა ენაში, ქართულშიც პირთა სახელების განზოგადების მეშვეობით ხდება ხოლმე სხვადასხვა ეროვნების ან სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენლის მოხსენიება (გავიხსენოთ: რუსი-ივანუშკა/მარფუშკა, ამერიკელი – ჯონი, აზერბაიჯანელი – მამედა, სომეხი – სეროჟა და ხაჩიკა/ სირანა (სირანუშა), კახელი მიხო, მეგრელი ძუკუ, ქუთაისელი ჭიჭიკო და ა.შ.);

საინტერესოა, რომ ქალთა სახელები სომხურში მრავალფეროვანი არაა, როგორც სპეციალისტები მიუთითებენ, ისტორიულად, სომეხ ქალს საზოგადოებაში პასიური როლი ჰქონდა, რის გამოც მას ხშირად იხსენიებდნენ, როგორც „ნერშპუხ არცრუნის ცოლს“, ბდეშხა აშუმის მეულლეს“, ან „დადიშოს დედას“, ათომ გნუნის დედას“ და ა.შ.

თარგმანებში –უპი, –ი, –ეცი, –აცი დაბოლოებების მქონე სომხურ პირთა სახელებს ქართული ხშირად ი ხმოვანს მოთხრობითსა და მიცემითში აცილებს, რამდენადაც მას სახელობითი ბრუნვის – ი ნიშნის ტოლფასად მიიჩნევს.

სომხური ენის ბგერითი სისტემის ქართულ ენაზე ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაციის სახელმძღვანელო წესები,

რომელიც მიღებულია სახელმწიფო ენის ექსპერტთა კომისიის 2019 წლის 6 დეკემბრის სხდომაზე (ოქმი №9) ადგენს სომხური ანთროპონიმების ქართულად ჩაწერის ნორმას სომხური პირთა სახელების დაბოლოებათა გათვალისწინებით: Աշոտ - (Ashot) - აშოტ-ი, Արմեն - (Armen) - არმენ-ი, Մինաս - (Minas) - მინას-ი, Բարսեղ - (Barseg) - ბარსელ-ი, Բագրատ - (Bagrat) - ბაგრატ-ი, Աբգար - (Abgar) - აბგარ-ი, Աբրահամ - (Abraham) - აბრაჰამ-ი, Բեկ-Հովսեփյան - (Bek-hovsefian) - ბეკ-ჰოვსეფიან-ი, Մելիքսեթ-Բեգ//Մելիքսեթ-Բեկ - (Meliksetbeg//meliksetbek) - მელიქსეთ-ბეგ-ი//მელიქსეთ-ბეკ-ი, Գրիգոր - (Grigor) - გრიგორ-ი, Գուրգեն - (Gurgen) - გურგენ-ი, Բագրատ - (Bagrat) - ბაგრატ-ი, Թորգոմ - (Torgom) - თორგომ-ი, Սարգիս - (Sargis) - სარგის-ი, Գևորգ - (Gevorg) - გევორგ-ი, Սարգսյան - (Sargisian) - სარგსიან-ი და ა.შ.

თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ წერილობითი ნორმისაგან განსხვავებით, ქართულ ზეპირმეტყველებაში გევორგი გეურქაა, სარგისი – სარქისი//სარქისა და ა.შ. ქართულში სომხურ სახელებს ქართული კნინობითური „-ა“-ც ხშირად ემატება და მსგავსად ქართული სახელებისა (გოგია, გრიგოლა, ვანუა, თენგიზა და სხვ.) სომხური სახელებიც ასე იწარმოება: სარქისა, მიკირტუმა, გასპარა და ა.შ. ამ შემთხვევაში ამ სახელების ბრუნება ქართული ხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელების ყალიბს იმეორებს (ვახტანგამ, ვახტანგას...) სომხ. გეურქამ, გეურქას...

ამით იმის თქმა გვსურს, რომ ზეპირმეტყველებაში სომხური ანთროპონიმები მნიშვნელოვან ფონეტიკურ და მორფოლოგიურ ცვლილებებს განიცდიან. თუმცა წოდებითში ხშირად ქართველები ამოკვეცილ ფორმებს იყენებენ: გეურქ, ტიგრან, აშოტ და ა.შ.

პერსონაჟთა სახელდება განსაკუთრებულ სტილისტიკურ კატეგორიად მიიჩნევა და ქართველი მწერლების მიერ სხვადასხვა მიზნის მისაღწევად გამოიყენება;

ამრიგად, ქართულად მეტყველებისას სომეხი ვაჭრისათვის დამახასიათებელი გრამატიკული ცთომილებების ასე ხაზგასმული თავმოყრა არა მხოლოდ სახისმეტყველებითი საშუალება ან ლინგვიტური კანონზომიერებების წარმოჩენის სურვილითაა ნაკარნახევი, არამედ სოციალური მოტივაციისა და სხვა ექსტრალინგვისტური გარემოებების გათვალისწინების აუცილებლობითაც.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეტყველებითი თავისებურებების ხაზგასმის გზით სოციალური კუთვნილებისა თუ პოლიტიკური და კულტურული პრიორიტეტების ჩვენება საერთოდ დამახასიათებელია მხატვრული ლიტერატურისათვის. (გავიხსენოთ ბერნარდ შოუს „პიგმალიონი“, ტოლსტოის, ტურგენევის, მოჰასანის ნაწარმოები და სხვ.); გიორგი ერისთავის ნაწარმოებს, რომელსაც ვცტირებთ, ნაშრომის მეოთხე თავში, შეიძლება ამ კუთხით დავუმატოთ ქართველი თავადის ივანე

დიდებულიძის მორუსულებული ქართული (მაგალითად: „ივანე: ღვინო! ქართული ღვინო! ეტო გლუპოსტ! რა ღვინოა, ჰსწორეთ კლუკვენი კვასია! კლუკვას რა ჰქვიან? ძა... ძახველი. ან რა შემოგდით? დასაღევათაც არ გეყოფათ!“ ან იქვე: ივანე: ფული რომ დაგჭირდებათ უნდა ეხვეწნეთ კაკოვო ნიბუდ მიკირტიჩ გასპარიჩ! და ა.შ.). შესაბამისად, ეროვნების მიუხედავად, კრიტიკა ეხება ყველას, ვინც ამას იმსახურებს;

V თავი. საქართველოს მოქალაქეთა სომხურენოვანი ნაწილის ენობრივი კომპეტენციის ზოგი პრაქტიკული ასპექტი სოციოლინგვისტური გამოკითხვების მიხედვით.

სადისერტაციო ნაშრომის მეხუთე თავი ეძღვნება საქართველოს მოქალაქეთა სომხურენოვანი ნაწილის ენობრივი კომპეტენციის ზოგ პრაქტიკულ ასპექტს სოციოლინგვისტური გამოკითხვების მიხედვით.

ჩვენ აზრით, წინამდებარე ნაშრომის ერთ-ერთი თავისებურება ისაა, რომ თეორიამდე უშუალო პრაქტიკით მივდივართ. რამდენადაც სომხური და ქართული ენების შეპირისპირებითი გრამატიკები შექმნილი არ არის, და არც ცალკეული გრამატიკული საკითხი არ არის შეპირისპირებითი კუთხით ნაკვლევია, ჩვენ ვერ გავხედავდით, და ვერც მოვერეოდით, ამ დიდ სამუშაოსთან შეჭიდებას. ამასთან, წინამდებარე თემასთან ჩვენ სწორედ პრაქტიკამ მიგვიყვანა. სხვადასხვა ასაკისა და სხვადასხვა ენობრივი კომპეტენციის

მსმენელებთან მუშაობისას ბრუნების სწავლებაში თავჩენილი შეცდომებისა და სიძნელეების გადალახვის გზის ძიებისას ვიგრძენით, რომ პრაქტიკის განზოგადებისა და თეორიული ასპექტების გათვალისწინებით სასურველ შედეგს უკეთ მივაღწევდით.

აღნიშნულ თავში ვეხებით იმ მეტად მგრძობიარე საკითხს, რომლებიც დღესდღეობით ჯავახეთში ერთ-ერთ გადაუჭრელ და ამიტომაც ხელისუფლებისთვის ჯერ კიდევ პრიორიტეტულ საკითხად რჩება, ეს გახლავთ, სახელმწიფო ენის არ ცოდნა, ან სათანადოდ არ ცოდნა.

მიუხედავად, არაერთი ღონისძიებისა, რომელიც სახელმწიფომ გაატარა კომპაქტურად დასახლებულ ეთნიკურ უმცირესობათა ჯგუფში, პრობლემა მაინც არ არის გადაჭრილი, კერძოდ ჯავახეთის მოსახლეობამ და უფრო მეტიც, საჯარო სკოლის მასწავლებლებმა დღესაც არ იციან, ან სრულყოფილად ვერ ფლობენ სახელმწიფო ენას, რომელიც მათ პროფესიულ საქმიანობაში ასე ძალიან სჭირდებათ. აუცილებლად და დიდი სიხარულით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ახალგაზრდა თაობაში ეს პრობლემა ნაწილობრივ დამლეულია და ისინი თავიანთ განვითარებაზე ზრუნვას არ წყვეტენ. ზრდასრულთათვის კი, სახელმწიფო ენა, კვლავ გადაუჭრელ პრობლემად რჩება. სწორედ ზრდასრულებისთვის ქართული ენის შესწავლის გაუმჯობესების მიზნით ჯერ კიდევ 2004 წელს შეიქმნა

ენის სახლები. 2016 წლისთვის სამცხე-ჯავახეთში ორი ენის სახლი ფუნქციონირებდა და, როგორც წესი, მას კარგი შედეგები უნდა მოეტანა, თუმცა მაინც არსებობდა პრობლემა. პრობლემას ენის კურსების ხელმისაწვდომობის არასრულყოფილება ქმნიდა და, შესაბამისად, ფერხდებოდა ქართული ენის შესწავლაც. 2011 წლიდან ენის სახლს ზურაბ ჟვანიას სახელობის სახელმწიფო ადმინისტრირების სკოლა უწევდა ადმინისტრირებას. 2014 წელს კი მათი დახმარებით დაიწყო ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელი საჯარო მოხელეებისთვის სახელმწიფო ენის სწავლების პროგრამა და ამავე წელს სამცხე-ჯავახეთში ორმა ცენტრმა დაიწყო მუშაობა. ცენტრი, უკვე ენის შესწავლის ყველა მსურველთათვის იყო ხელმისაწვდომი, რამაც ძირეული გარდაქმნები შეიტანა სახელმწიფო ენის შესწავლის საკითხში .

თუმცა, რაც შეეხება დამოკიდებულებას სახელმწიფო ენის მიმართ, ზრდასრულებშიც და ახალგაზრდა თაობაში, მიუხედავად მათი სახელმწიფო ენის ცოდნის დაბალი დონისა, ძალიან არის შეცვლილი, 10 თუ 15 წლის წინანდელ საზოგადოებასთან შედარებით. ისინი პოზიტიურად არიან განწყობილნი, იაზრებენ იმ ფაქტს, რომ თუ სურთ რეალიზებულ და წარმატებულ პიროვნებად იქცნენ, პირველ რიგში სახელმწიფო ენას უნდა ფლობდნენ. მათ პოზიტიურ დამოკიდებულებას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ ბოლო წლების განმავლობაში შეინიშნება მსმენელთა თუ სტუდენტთა გაზრდილი რაოდენობა

უნივერსიტეტებსა და ზურაბ ჟვანიას სახელობის სახელმწიფო ადმინისტრირების სკოლაში. ამასთანავე, უნივერსიტეტში ტესტირება და თითოეული დონის ცოდნის დამადასტურებელი გამოცდები, რომელიც ადგენს მსმენელთა ენობრივ დონეს გვიჩვენებს, რომ წლებთან ერთად მაღალქულიან სტუდენტთა რაოდენობა იზრდება. რა თქმა უნდა, არიან მოსწავლეები, რომლებიც ენის საკმაოდ დაბალი ცოდნის დონით მოდიან უნივერსიტეტში, მაგრამ ამასთანავე იზრდება მათი რაოდენობა, ვინც შედარებით უკეთ ფლობს ქართულ ენას. (ქართულის, როგორც მეორე ენისა და ინტეგრაციის პროგრამის ადმინისტრაცია)

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ შედეგები უკეთესია იმ სკოლებში, სადაც სასწავლო რესურსები უკეთესია და სადაც ქართული ენის სწავლება პრიორიტეტად მიიჩნევა. ხოლო, იმ სკოლებში, სადაც ჯერ კიდევ ქართული ენის სწავლება პრიორიტეტი არ არის და შესაბამისად მწირია აღნიშნულ სკოლებში სასწავლო რესურსი, აკადემიური მიღწევები ბევრად დაბალია ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებში.

იმასათვის რომ უკეთ გაგვეგო, დღემდე, მიუხედავად ამდენი დახარჯული ადამიანური თუ მატერიალური რესურსისა, რატომ არ, ან ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას ჯავახეთის მოსახლეობა, ჩვენ, კვლევის სამიზნე ჯგუფად შევარჩიეთ ახალქალაქისა და ნინოწმინდის საჯარო სკოლის სამოქალაქო

განათლების სომხურენოვანი მასწავლებლები, კვლევამ გამოკვეთა რამდენიმე პრობლემა, რის გამოც გამოკითხული მასწავლებლები ვერ აღწევენ სასურველ შედეგებს, აღნიშნული შედეგები დეტალურად და დიაგრამების სახით წარმოდგენილი გვაქვს ნაშრომის მეხუთე თავში.

კვლევა ჩავატარეთ სომხურენოვან სკოლებში ქართული ენის მასწავლებლებთანაც, იმის გასარკვევად თუ რა მეთოდებს მიმართავენ სწავლა-სწავლების პროცესში, იმისათვის რომ მოსწავლემ მიაღწიოს სასურველ შედეგს – სრულფასოვნად ფლობდეს საქართველოს სახელმწიფო ენას, ქართულს. შესაძლებელია მოსწავლეთა ენის ფლობის დაბალი თუ მაღალი დონე დავუკავშიროთ პედაგოგთა შერჩეულ მეთოდებს. სწავლების პროცესში ძალიან მნიშვნელოვანია სწორად გამოყენებული მეთოდები. მეთოდს უნდა გააჩნდეს ცალსახად ჩამოყალიბებული მიზანი. რომელიმე გრამატიკული თუ ლექსიკური მიზნის მისაღწევად კი, იგეგმება სხვადასხვა სავარჯიშო, რომელსაც სხვადასხვა მეთოდით სჭირდება განხორციელება და მოსწავლემდე მიტანა. ხშირია შემთხვევა, როცა მასწავლებელი ვერ ახერხებს სწორი მეთოდით მასალის მიწოდებას და, რა თქმა უნდა, მიზანიც მიუღწეველი რჩება.

რეკომენდაციის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ თანამედროვე მოთხოვნებიდან გამომდინარე, ყველაზე მისაღებ რამდენიმე მეთოდს შეეხნენ, ჩვენს კვლევაში მონაწილე მასწავლებლები.

გამოკითხულ მასწავლებელთა მოსაზრება შუაზე იყოფა. ნაწილის აზრით, მშობლიურ ენასთან შესასწავლი ენის გრამატიკული პარალელების გავლება მოსწავლეს უადვილებს ენის შესწავლას, ზოგის აზრით კი, პირიქით, ეს მათთვის დამაბრკოლებელი და დამაბნეველია, რადგან ეს მეთოდი მოსწავლეებისგან დამატებით მოითხოვს მშობლიური ენის გრამატიკის ზედმიწევნით ცოდნას.

ნაწილი მასწავლებლებისა, უპირატესობას ანიჭებს გრამატიკული წესების დაზეპირებას, თეორიულ მასალაზე აქცენტის გაკეთებას, ნაწილი კი, ფიქრობს, რომ გრამატიკული მასალა უნდა მივაწოდოთ მოსწავლეებს მხოლოდ პრაქტიკულად და შეცდომებზე მითითებით. მოსწავლეებს უნდა მივაწოდოთ მზა „ყალიბი“

ვფიქრობთ, პედაგოგთა ეს მოსაზრებები არა მხოლოდ ლინგვისტთა, არამედ მეთოდისტთა მხრიდანაც გამოწველილვით შეფასებასა და ყურადღებას მოითხოვს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, კვლევაში მონაწილე მასწავლებლებმა, რომლებიც ყველაზე კარგად იცნობენ თავიანთი მოსწავლეების მიერ ხშირად დაშვებულ შეცდომებს, მოგვაწოდეს, მათ მიერ დაფიქსირებული „თავსატეხი“ ბრუნვების ტიპური მაგალითები, რომელთა უმრავლესობაც სომხურენოვანი მოსწავლის დედაენისეული ფუნდამენტითაა განპირობებული.

დასკვნები

- თანამედროვე პრაქტიკა გაჯერებულია სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურით (ლინგვისტური, ფსიქოლოგიური, ფსიქოლინგვისტური, მეთოდური და სხვ.), რომელიც სწავლობს უცხო ენის სწავლების სირთულეებს; საკითხის აქტუალობას კი განაპირობებს თანამედროვე მსოფლიოს ინტენსიურად ცვალებადი დემოგრაფიული, ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური ტენდენციები. ჩვენს მოქალაქეებს ესაჭიროებათ სახელმწიფო ენის სრულყოფილი ცოდნა, რაც მათი საოციალურ-კულტურული წარმატების აუცილებელი პირობაა.

- ქართული და სომხური ენების თავისებურებათა შესწავლა სომხურენოვანი მოქალაქისათვის ქართულის დაუფლებისათვის საჭირო პრაქტიკული საკითხების გადაჭრის მიზნით, ჩვენს შემთხვევაში ქართულსა და სომხურში ბრუნვათა სისტემის მსგავსება-განსხვავებათა სხვადასხვა ასპექტის გამოვლენის მიმართულებით წარიმართა. ნაშრომში შეიძლება გამოვეყნოთ რამდენიმე საყურადღებო დებულება:

- სომხურის სამოცი დიალექტის ჩამონათვალშია თბილისური დიალექტი და ახალციხისა და ახალქალაქის

სუბდიალექტები, რომელზეც ლაპარაკობს ამ რაიონებში მცხოვრები სომხობა. ამდენად, აქ სომხურენოვანი სომეხი ბავშვისათვის სკოლაში ასათვისებელ სირთულეთა შორისაა სალიტერატურო სომხურის ის ვერსია, რომელიც მის სალაპარაკო ენას არ ემთხვევა).

- წარმოდგენილ ნაშრომში საკითხი ასე დგას - არაქართულენოვან მოქალაქეებს, რომელთაც სახლმწიფო ენის არცოდნა ან ცუდად ცოდნა, მრავალი საზოგადოებრივი სფეროს წიაღში დამკვიდრებასა და ინტეგრირებაში უშლის ხელს, რაც შეიძლება მეტად უნდა დავეხმაროთ ქართულის დაუფლებაში. ამ მიზნით კი ქართულისა და ნაციონალური ენების ყველაზე ძნელად დასაძლევი უბნების მისაწვდომად ახსნისაკენ უნდა მივმართოთ ჩვენი ძალისხმევა;

- საუკეთესო რესპონდენტებად არაქართულენოვანი სკოლების ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლები და ე.წ. ნაციონალური სკოლების მოსწავლეები ჩანან. მათ ყოველდღიურად უწევთ ერთი ენიდან მეორეზე პრაქტიკული თარგმნის ოპერაციების ჩატარება და ყველა ცთომილება მყარად ამახსოვრდებათ;

- როგორც არაერთმა ინტერვიუმ დაგვარწმუნა (და საკუთარი პრაქტიკული გამოცდილებაც ამასვე გვიდასტურებს) განსაკუთრებით თვალშისაცემია სიმწელები სახელთა ბრუნების სწავლებაში (კერძოდ, მოთხ. ბრუნვა; წოდებითი ბრუნვა); ჩვენი

ამოცანაა, გავარკვიოთ ასაკობრივი გრადაციის მიხედვით, რატომ ძნელდება წინადადების აგებისას საჭირო ბრუნვის ფორმის შერჩევა;

- ბრუნვათა სისტემაზე საუბრისას გასათვალისწინებელია ბრუნებადი მეტყველების ნაწილების თავისებურებები. ამიტომ ცალ-ცალკე უნდა შეფასდეს არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი სახელებისა და ნაცვალსახელის ბრუნება;

- ნაცვალსახელთა ბრუნებისას სომხური გარკვეულ თავისებურებას იჩენს: მაგალითად. კუთვნილებით ნაცვალსახელს მყარი ადგილი აქვს, ის აუცილებლად წინ უძღვის საზღვრულს; ამით სომხური მკვეთრად განსხვავდება ქართულისაგან, რომელსაც კუთვნილებითი ნაცვალსახელის დასმა ყველგან შეუძლია საზღვრულის წინაც და საზღვრულის შემდეგაც, იქამდე, ქართულში ნაცვალსახელი (და ნებისმიერი სხვა მსაზღვრელად გამოყენებული სახელი) შეიძლება სხვა წევრმაც დაამოროს საზღვრულს და მანაც სინტაქსური კავშირი არ დაირღვევას;

- სომხურში სუბიექტი და ობიექტი ერთი და იმავე ფორმით არ ეწყობა ზმნას, მაგრამ მოთხრობითი ბრუნვა მისთვის უცხოა. ამ ბრუნვის არარსებობა კი ზმნის გარდამავლობამდე მიდის და მართლწერის ერთ-ერთ უმთავრეს საკითხად დაჩნდება. ამის გამოა, რომ, მიშვნელოვანი შეცდომები გვხვდება სომხურენოვანი პირის ქართულად წერასა თუ მეტყველებაში.

სომხურში, ხშირ შემთხვევაში სუბიექტის ბრუნვაა სახელობითი ბრუნვა, ობიექტი კი დგას მიცემითში, *հայցական* (იხ. რუს. *винительн.*);

- ე.წ. ანთროპოცენტრული ლიტერატურის ერთ-ერთი საინტერესო სფეროა ლიტერატურული პერსონაჟი, როგორც „ენობრივი პიროვნება“, ხოლო ამ კუთხით ნაციონალურ უმცირესობათა მეტყველებითი სპეციფიკა მრავალმხრივ შეიძლება შევისწავლოთ. იმის დასადგენად, სომხურენოვანთათვის ბრუნებაში დაშვებული შეცდომები მეთოდური ნაკლოვანებების მიზეზია თუ ენობრივი სხვადასხვაობისა, დავაკვირდით სომეხი პერსონაჟების სამეტყველო თავისებურებებს ქართულ მწერლობაში;

- უცხოენოვანი ლიტერატურული პერსონაჟების სამეტყველო თავისებურებები ძირითადად დაკავშირებულია არა მხოლოდ ლინგვისტური კომპეტენციის დეფიციტთან, რამდენადაც ექსტრალინგვისტურ კონტექსტთანაც. ასე რომ მიკირტუმ გასპარიჩ ტრდატოვისა თუ კარაპეტ პოლსოვის შეცდომებით სავსე ქართული მეტყველება უფრო მათი ნუვორიშული ბიოგრაფიის ჩვენების სურვილითაა ნაკარნახევი, ვიდრე მათი ეროვნების ხაზგასმის მისწრაფებით. აქ მიზანი იმის ჩვენებაა, რომ ქართველი არისტოკრატის პრეტენზიული ფუქსავატობით დაკარგული კაპიტალი ნუვორიშების ხელში გადადის, ნუვორიშთა მთავარი თავისებურება კი სულიერებისა

და განათლება – კულტურის ნაკლებობაა, რაც, ცხადია, მეტყველებაზეც აისახება. (ეს პრობლემა, კი როგორც ცნობილია, მეცხრამეტე საუკუნის ევროპული ლიტერატურისთვისაც ძალზე ახლობელია (თუნდაც ბალზაკის „გობსეკი“ გავიხსენოთ);

- კვლევამ გამოკვეთა რამდენიმე პრობლემა, რის გამოც გამოკითხული მასწავლებლები ვერ აღწევენ სასურველ შედეგებს, როგორც აღმოჩნდა, მასწავლებლები, უმთავრეს პრობლემად კომუნიკაციის არარსებობას თვლიან. მათ ქალაქსა თუ სოფელში ქართველები თითქმის არ ცხოვრობენ, ან თუ ცხოვრობენ, ძალიან მცირე რაოდენობით, დაჩვეულებრივ, ეს ნაწილი კარგად ფლობს სომხურ ენას და მათი საკომუნიკაციო ენა სომხებთან სომხური ენაა. მასწავლებლები იმასაც უსვამენ ხაზს, რომ არაერთხელ სცადეს სახელმწიფო ენის შესწავლა, თუმცა, მისი გამოყენების სჭიროების არარსებობის გამო, ისევ ავიწყდებათ ნასწავლი;

- კიდევ ერთი პრობლემა, რომელსაც ასახელებენ მასწავლებლები აღნიშნული პრობლემის მოუგვარებლობის მიზეზად, არის დაბალი მოტივაცია, რაც ვფიქრობ, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ხელისშემშლელი ფაქტორია. რასაკვირველია, აქ პრობლემების უწყვეტი ჯაჭვია, რომელიც ცალკეული რგოლისგან შედგება, მოტივაციის ნაკლებობას იწვევს, ზემოთ აღნიშნული კომუნიკაციის არარსებობის პრობლემა, ენის ცოდნის

მინიმალური მოთხოვნა განათლების სამინისტროს მხრიდან და შესაბამისად საჭიროების ნაკლებობა;

- მასწავლებლების ძალიან მცირე პროცენტი ასახელებს სახელმწიფო ენის სათანადოდ არცოდნის მიზეზად დროის ნაკლებობასა და ცუდად ორგანიზებულ სწავლებას;

- კვლევის შედეგებიდან ვხედავთ, რომ თითოეულ გამოკითხულ მასწავლებელს განსხვავებული მეთოდი აქვს (გრამატიკის) ბრუნვების სწავლებისას. ყველა თავისი გამოცდილების მიხედვით აკეთებს დასკვნებს და ამის მიხედვით ქმნის სწავლების მეთოდს;

- ნაწილი მასწავლებლებისა, უპირატესობას ანიჭებს გრამატიკული წესების დაზეპირებას, თეორიულ მასალაზე აქცენტის გაკეთებას, ნაწილი კი, ფიქრობს, რომ გრამატიკული მასალა უნდა მივაწოდოთ მოსწავლეებს მხოლოდ პრაქტიკულად და შეცდომებზე მითითებით. მოსწავლეებს უნდა მივაწოდოთ მზა „ყალიბი“;

- გამოკითხულთა 40% მიიჩნევს, რომ ძალიან სჭირდება თანდებულიანი ბრუნვების თავისებურებების სიღრმისეული ახსნა და მოჰყავს მოსწავლეების მიერ ხშირად დაშვებული შეცდომების მაგალითები. ხოლო გამოკითხულთა მცირე ნაწილი, 6,7% თვლის, რომ საერთოდ არ სჭირდება ამ გრამატიკული თავისებურებების ახსნა.

- ვფიქრობთ, პედაგოგთა ეს მოსაზრებები არა მხოლოდ ლინგვისტთა, არამედ მეთოდისტთა მხრიდანაც გამოწველილვით შეფასებასა და ყურადღებას მოითხოვს. ჩვენი მხრიდან კი დავძენთ, რომ პრაქტიკოსი მასწავლებლების რჩევებში მნიშვნელოვანია ის, რაც სწავლების აქტიურ ფორმებს და გრამატიკული წესების შემსუბუქებას უკავშირდება. გრამატიკული პარალელებით უნდა დამუშავდეს მასწავლებლის წიგნი და არა მოსწავლის სახელმძღვანელო;

- მიზნობრივი ჯგუფების გამოკითხვებმა ბევრი საინტერესო საკითხი გამოავლინა, რომელთა შორის უშუალოდ ჩვენი კვლევისთვის საყურადღებო ინფორმაციასთან ერთად სამომავლო კვლევების დიდი პერსპექტივაც გამოჩნდა.

სადისერტაციო თემის ირგვლივ გამოქვეყნებული სტატიების
ნუსხა:

1. ხაჩატურიანი 2019 - ხაჩატურიანი ჟანა, „სახელთა ბრუნების
სწავლება სომხურ სკოლაში (თავისებურებები და სიძნელეები)“,
სამეცნიერო ჟურნალი „ენა და კულტურა“ #22, გვ.148-153.

2. ხაჩატურიანი 2020 - ხაჩატურიანი ჟანა „სახელთა სწავლების
ტიპოლოგიური ანალიზი სასკოლო კონტექსტში“

სომხეთის, ხაჩატურ აბოვიანის სახელობის სახელმწიფო
პედაგოგიური უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალი. გვ 168-171

3. ხაჩატურიანი 2021 - ხაჩატურიანი ჟანა „სომხურენოვანი
ლიტერატურული პერსონაჟი, როგორც „ენობრივი პიროვნება“, VI
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია - „ენა და
კულტურა“ ინტერნეტმისამართი: [enadakultura.blogspot.com;](https://enadakultura.com)
<https://enadakultura.com> გვ.422-427

4. ხაჩატურიანი 2021 - ხაჩატურიანი ჟანა „სომხური ენის
დიალექტების სიმრავლე და თავისებურებები“. სამეცნიერო
ჟურნალი გულანი. #24 , გაგაზავენილია დასაბეჭდად.

5. ხაჩატურიანი - 2021 - ხაჩატურიანი ჟანა „სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემათა რამდენიმე ასპექტი ქართულ-სომხური ენობრივი კონტაქტების მიხედვით, ჯავახეთის მაგალითზე“. შავი ზღვის საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი “**KARADENIZ**“. გამოქვეყნებული ნომერი 2021წ, ტომი 1, გამოცემა 51, გვ.189-198, ინტერნეტ-მისამართი <https://doi.org/10.17498/kdeniz.973629>

Samtskhe- Javakheti State University

Faculty of **Education, Humanities and Social Sciences**

Doctoral program in Georgian Philology

Zhana Khachatryan

Declension in Georgian and Armenian Languages

Dissertation for Academic degree of Doctor of Philology

M a t s n e

The defense of the thesis will be held at **November 12, 2021, 13:00**, at the session of the Dissertation Committee of the Faculty of Education, Humanities and Social Sciences of Samtskhe-Javakheti State University.

The dissertation thesis is available at the Scientific Library of Samtskhe-Javakheti State University.

The chair of the Council of the Faculty of Education, Humanities and Social Sciences of Samtskhe-Javakheti State University, Doctor of Philological Sciences, Professor **Maka Beridze**

General description of the dissertation (annotation)

Relevance of the topic and novelty of the research

Georgian is the state language of the country of Georgia, so the level and quality of its knowledge determines a domestic success, social integration as well as civil peace of Georgian citizens and long-term migrants of the country in a significant way.

Apart from the citizens of Georgia, together with the autochthonous Georgian population- meaning Georgians, there obviously live people of other ethnic origins, and the way they live as well as their needs and cultural background are being formed and developed in this very country. However, due to confessional, ethno-cultural and linguistic differences, in many cases, there may exist some signs of marginalization. Thus, in order to ensure the unity of the entire population of Georgia, it is necessary to overcome all the challenges that hinder the rapprochement of citizens. One of the most important barriers to this path is the issue of the state language competence. By all means, universal knowledge of the state language is an indispensable condition for the success.

The topic of this research is definitely relevant, as one of the strategic tasks of the Ministry of Science and Education of Georgia is to reorganize schools and optimize work on learning the state language among non-Georgian-speaking population of Georgia, which is compactly settled in certain parts of the country. There are constant challenges on textbook improvement and a large amount of money is spent on language teacher trainings. We think the contrasting analysis of declension in Georgian-Armenian languages will be useful for understanding theoretical and practical challenges of the language contacts. For sure, this analysis will be helpful for teachers adapting this knowledge for the student.

Armenia is one of the bordering countries of Georgia, therefore it is natural that historically, Armenians have easily moved between Georgia and Armenia. Thus, they have settled and are still settling in Georgia for various reasons like war, ecological disaster, and purpose of unemployment, trade purposes and more. Obviously, Armenians who were settled in Georgia learnt Georgian language and usually used it successfully while communicating with local population, as up to the nineteenth century Georgia used to be a monolingual country. What is more, the Georgian language used to be an international language for people on both Caucasus ranges (Tabidze, 2005: 17-26, 77 -79).

As it was already mentioned above, Georgian-Armenian language contacts have a long history. During this period, a lot of material has definitely been collected in the context of lexical loanwords, as well as anthroponomical and toponymic typological similarities, lingua-cultural influences and interrelation ...Despite the great scientific tradition, researches in this area still have a great prospective because under the influence of internal or external factors, there are many controversial or unexplored issues that objective linguistics is still waiting for.

Goals and aims of the research

In general, the aim of our research is the part of Georgian-Armenian language contacts, which is related to the sociolinguistic issues of civic integration. In addition, it aims to overcome the difficulties of teaching the Georgian language to the Armenian-speaking population of Georgia.

The specific aim of the dissertation is a contradictory research of Georgian-Armenian linguistic peculiarities. It is obvious, that this work does not cover a full range of grammatical inconsistencies, therefore in this research we explore the opposite work of declension using materials taken from modern practice. We also have overlooked conditions under which the Georgian language is taught to Armenian-speaking students.

As both, my professional work and personal life experience are under practical environmental processes of these two language contacts, we aimed to follow the cause of mistakes, made by Armenian-speaking youngsters while learning Georgian step by step and to find out ways to simplify and optimize their teaching.

Methodology of the research

The research is based on a certain methodological basis. While studying various aspects of Armenian-Georgian language relations we have used descriptive, historical-comparative and contrasting methods. An important part of the work is dedicated to sociolinguistic research based on survey, as well as observation and interviewing methods.

The novelty of the research and its practical significance

The topic of the dissertation on certain use of similarities and differences between Georgian and Armenian languages in teaching the system of noun inflection has not been studied before.

For me personally, a specific feature of this dissertation is that we reach the theory straight coming out of our practice. As the controversy grammar of Armenian and Georgian languages has not been created yet, and no separate grammatical issue has ever been observed from a contrasting view point. Needless to say we would not dare to handle with this giant work. However, practice has led us to this topic. Having worked with learners of different age and different language competencies, while searching the ways to overcome errors and challenges which occurred in teaching noun inflection, we realized that we would achieve a desired result by considering generalization and theoretical aspects of the practice.

A short summary of the dissertation

The introductory part of the research represents an importance of the state language of Georgia, the need for its protection and the strength of the state regarded to this aspect. Also, we discuss some certain types of marginalization due to confessional, ethno-cultural and linguistic differences, as well as the issues of language competence that prevents Georgian citizens from communication with each other. Besides, there is a discussion about the history of Georgian-Armenian language contacts and the loanwords of vocabulary having been collected in certain period of time. We also discuss anthroponomical and toponymic typological similarities, together with linguistic and cultural influences.

Chapter I. Difficulties in understanding the state language among Armenian-speaking population of Georgia.

In the first part of the dissertation we speak about the difficulties of mastering the state language by the Armenian-speaking population of Georgia. The analysis of the state language policy presented here underlines the development of the correct language policy, which is

based on an exact definition of the language situation. Therefore, we have a clear idea of challenges that non-Georgian students face in learning the Georgian language and what is the reason of these difficulties. What was the way that Georgia passed after the collapse of the Soviet Union and what dilemma the country has faced as a result. Despite the Constitution of Georgia on the state language to be Georgian, there used to be schools either in the Russian language or the language of an ethnic group, especially in the areas where these ethnic minorities are compactly settled. Accordingly, a problem arose, because non-Georgian-speaking population was legally a citizen of Georgia, but mentally it remained as a person of unclear civic identity. For many more years since that Georgia has been trying to get non-Georgian-speaking people out of this isolation as quickly as possible, but the process has been very much protracted, which has its certain reasons. Definitely they are described in detail in the first chapter of the research.

There is also a detailed description of circumstances and observations that should be taken into account in teaching practice. We have outlined challenges we face at school while teaching and learning process. For example, what should we take into account in oral or written communication; how much it may improve the learning process if we reveal the individual problems of every student.

We are talking about improvement of a "foreign language" teaching methodology and also are consulting psychologists. The Georgian language, as the state language of Georgia, cannot be considered a "foreign language" for Georgian citizens. However, it is an official terminological aspect, and in real life Georgian is still "foreign" to most of the Armenian population in Akhaltsikhe or Akhalkalaki district. This is the reason why teaching the Georgian language is very much alike to teaching a foreign language.

As we all know, the first spoken language that any person speaks becomes the first tool of investigating the world and the first template of speech realization for him/her. Thus, consciously or subconsciously the speaker connects the knowledge of every other language with the starting patterns of his/her speech and, in fact, all possible mistakes are caused by the variety of these templates.

Georgian literature has a lot of examples on the most typical mistakes made by the Armenians, speaking Georgian. It is interesting that, these observations are almost entirely consistent with the typical errors being observed in the educational and scientific area today.

Regarding to it, the research can be conducted in two directions:

A) Identify the cause of typical linguistic errors;

B) Outline the ways to avoid these mistakes, considering the expected error.

Also, in his chapter you can see a detailed description of needs to be done at non-Georgian schools in order to facilitate speech acquisition, as speech is the key to communication.

Chapter II. Linguistic issues to be considered for successful contacts between Georgian and Armenian languages.

The second chapter of the work is dedicated to the analysis of linguistic issues that should be taken into consideration for successful contacts between Georgian and Armenian languages.

Needless to say, in addition to a long term experience of historical relations, Georgian and Armenian languages, at present are also linked by the closest neighboring, cultural and economic interests. It must be said, that the number of typological linguistic studies in modern

Georgian-Armenian linguistic researches is surprisingly little. This is the reason why controversy analyses of existing examples in teaching these two languages are left for the initiative of practitioner specialists and not to the results of fundamental researches. One of the aims of our research was to reflect and evaluate this experience gathered with practitioners in the scientific area. Such goals have led us to pedagogical practice.

As it was already mentioned above, in addition to the theoretical research called for analysis in the second chapter, we also present empirical material, which is mainly taken from our pedagogical practice. These are written and oral works of pupils, students and, in some cases, even adults of different age and language competence, in terms of difficulties and specifics of mastering noun inflection in Georgian language.

In this chapter we discuss the declension systems in Georgian and Armenian languages, therefore while talking about the declension systems we cannot avoid rules on making plural forms. The two forms of plural, which are absolutely natural for the Georgian language (suffices -ებ(eb) and -ნარ/თან(nar/tan)) appear to be wired for the Armenian language, that has comparatively more stable form of plurals (-եր(er) and -ներ(ner)).

Another important part of the second chapter is about the description and analyses of the variety and specifics of dialects existing in the Armenian language. Of course, we do not need any full description of Armenian dialects, which is characterized by abundance and diversity, but the target group of our research is non-Georgian/ Armenian population, whose communicative language is not a literary Armenian language at all. It is a dialect that has been formed while settling either in Georgia or Turkey.

The Armenian-speaking population of Samtskhe-Javakheti speaks a dialect that is completely different from the literary Armenian language (as we have mentioned, there are two literary languages in Armenian). At schools (obviously, we mean Armenian schools) educational program for students is held in the literary Armenian language, which does not match their spoken language. Therefore, learning this language often appears challenging for students.

The way of life of the Armenians living in Samtskhe and Javakheti is locally different. Armenians of Javakheti have much less contacts with Georgian population than the Armenians in Samtskhe. Thus, learning the Georgian language is more difficult for the Armenians of Javakheti rather than for the residents of Samtskhe. Moreover, it should also be said that the Georgian language spoken in Satskhe-Javakheti is also dialectal, therefore, it is not easy to master the literary Georgian language for Armenian children in Samtskhe, even if due to daily contacts, they manage to understand spoken Georgian of Samtskhe.

Since we as material analyses often take linguistic errors that basically appear due to the differences in the declension system of Georgian-Armenian languages and are confirmed in the educational area, thus, we have to look for the error causes to develop a right strategy for eliminating them. However, in the main line of the research, we are obviously talking about the literary Armenian language data.

Chapter III. Specifics of declension in the context of Armenian-Georgian language contacts.

In the third chapter of the dissertation, we in depth discuss the specifics of declension in the context of Armenian-Georgian language contacts.

Typologically Armenian and Georgian are similar languages, and despite their long historic neighborhood, their similarity is not really based on

relativity, but on neighboring proximity, which is as important as the relative one. And since the similarities are of a typological type the difficulties of teaching the language must be overtaken through typological grammar, taking into account the practical similarities and differences among Georgian and Armenian linguistic contacts.

The topic of this chapter is represented in the following way: The problem of matching case markers in Georgian and Armenian languages is a hindering factor for language learners. Being assured by numerous interviews (our own practical experience confirms the same), the difficulties in teaching declension are particularly noticeable (especially in Ergative Case; Vocative Case). Our goal is to find out why language learners of different age gradation find it difficult to select the form of required inflection when constructing a sentence and how we can help them to solve this issue.

A number of dissertation researches and methodological monographs have more or less discussed typical errors in the process of language learning. In our research we also underline typical errors, which we do not consider to discuss in details, because mistakes made in the language we study are mainly done due to systemic features of our native language.

We think that, in case of a particular version of teaching, error analysis allows us to identify objective difficulties and regularities and this is how the realistic goals for teaching will be set. For this purpose, in chapter III we review the structures of noun inflection in Georgian and Armenian languages separately.

Our goal is not (and it could not be) a complete contradictory characterization of case inflection in Georgian-Armenian languages, as that issue is very broad. It requires historical examples and a full use of typological methodology, which goes beyond the format of a qualifying research. However, we hope that the dissertation may also be relevant to

the work in this direction. This time, as we have already said, we seek to identify, discuss, evaluate and, as far as possible, develop recommendations for the practical difficulties encountered in teaching Georgian language to the Armenian-speaking population. However, we hope that the research may also be relevant to work in this direction. Thus, as we have already mentioned above, we are eager to identify, discuss, evaluate and, as far as possible, develop recommendations for the practical difficulties encountered in teaching Georgian language to the Armenians living in Georgia.

When discussing the peculiarities of declension in Georgian and Armenian languages, our attention is focused on the differences that appear while identifying and translating these languages. Coming out of this fact, the best respondents were considered to be Georgian language teachers, who work with Armenian-speaking citizens and their students, as our most motivated and practice-related audience. We consider it a right choice as due to lots of researches a very meaningful thing was figured out.

Apart from this, an important place in the third part of our dissertation is honored to error analyses of Postpositional Case of nouns, as coming out of our personal practice it is obvious, that the hardest part in noun inflection is exactly the Postpositional Case marker. What is more, most errors that occur with students are connected to this very form. Therefore, in order to correct these errors and identify the reasons of their existence, a special attention was paid to Postpositional Case inflection together with the analyses of students' tests.

It should be mentioned that postposition appears comparatively less in modern Georgian, as the variety of case inflection forms gives the opportunity to understand and clarify the meaning even without it. In the Georgian language postposition is used with all case forms except Ergative Case and Vocative Case. (Gogolashvili 2021: 137). Not alike to

the Georgian language, postposition is an auxiliary word in the Armenian language which follows noun in any case inflection form, and curtains its connection to the other word. In the Armenian language postposition is used with every form of case inflection except Locative Case (Kvantaliani 1999: 177).

In the Georgian language postposition is mostly added to the root of nouns. As for Armenian, it is a word that mostly stands apart. Both in Georgian and Armenian languages some postpositions are the same from the functional view point, they are used with the same inflection, however sometimes they can be seen with the other noun inflection form as well. Most often used Postpositional Case markers in both languages are -(ვით)- as), (-თვის)-for), (ერთად)-together), (-მდე)-till)...

As it was figured out by the analyses of our research, special difficulties are caused by Ergative Case; however we know that this case does not take any suffixes. From three forms of a transitive verb (Nominative, Ergative and Dative) we come across with some problems in the construction of Ergative Case inflection which should be considered while teaching. We should take into consideration not the range of noun inflection in general but their specifics and problems that are possible to appear. One of the hardest challenges for language students is to adapt the form of Ergative Case with a verb and its correct usage in oral speaking practice.

Therefore, in this chapter we take a deep look into specifics in Ergative Case as a Subjective Case, as one of the most challenging issues for language learners. We also overview in general, what we should take into consideration while teaching Ergative Case constructions.

Chapter IV Armenian-speaking literature characters as “a linguistic person”

The fourth chapter of the dissertation is about a very interesting part of anthropocentric literature- “a linguistic person”. These are specifics shown by the speech of Armenian-speaking literature characters that can be studied in many ways. This time we will discuss the speech specifics of Armenian characters in Georgian literature.

When analyzing some piece of literature researchers generally figure out two types: **a)** a literature type (from a literature character view point) and, **b)** an oral type (as an expressive feature of the language).

It is obvious that while characterizing a “linguistic person” the level of proximity is great. The vocabulary of any literature character, as well as the language fluency spoken by him, the range and “level” of his speech reflect and give important information about this character. What is more, it tells as about his understanding of truth, his social level, taste, his preferences, and etc. (About recourses [Turqia 2003: 34-35]).

Writers actively use slangs, loanwords, purely correct dialects (ტროპული), intellectualisms in the characters’ speech, together with lexis-phrasal and grammatical “varieties”. Nevertheless, as they say the vocabulary is still a supportive resource and cannot be taken as the main means for defining any literature character. It is mainly based on, so called, key words and shows: 1. How often these words are used by the main character; 2. What an important scene is taking place while connecting thesaurus and the vocabulary.

Our attention was drawn to this issue by the fact that linguistic errors of Armenians speaking Georgian language today are sometimes considered only by a lack of methodology and not as a structural difference of these languages. That is why we refer to the specific differences observed in

the speech of Armenian characters (obviously, not only Armenians) in Georgian literature as a far back even from the nineteenth century.

We believe the topic discussed in the fourth part is special as while talking about typology of declension we should underline the fact of making examples of Armenian anthroponomy into Georgian, which is an interesting way of learning noun inflection. In Georgian language there is a number of Armenian proper names, which are famous among Armenians living in Georgia. In Georgian, as well as in all other languages, proper names of people of different nationalities or different areas are mentioned through generalization of proper nouns. (Let us take as an example: Russian-Ivanushka/ Marphushka, American- John, Azeri- Mamed, Armenian- Serozh and Khachik, Sirana (after Siranush), Mikho Kakheli, Megrelian Dzuku, Chichiko from Kutaisi and so on).

It is interesting that proper names of women in Armenian are not that much various. As it has been noted by the researchers, historically Armenian women had a passive role, that is why they are often named as “Nershpukhartsrun’s wife” or “ the wife of Breshkhaashush” as well as “Ghadisho’s mother”, “mother of Atom Gnuni” etc.

When translating proper names from Armenian into Georgian , endings on (-უპი, -ი, -ეტი, -ატი) -upi, -i, -etsi, -atsi are often losing final vowel –“i” in Ergative and Dative Cases, as it is considered as the ending –“i” for Nominative Case in Georgian.

The rules on transcription-transliteration of Armenian phonetic system into Georgian, adopted by the Commission of State Language Experts on December 6, 2019 (Protocol # 9), establish the norms for writing Armenian anthroponomy in Georgian, taking into account the suffixes of Armenian proper names, for example: Աշոտ - (Ashot) - აშოტ-ი, Արմեն - (Armen) - არმენ-ი, Մինաս - (Minas) - მინას-ი, Բարսեղ - (Barseg) - ბარსეղ-ი, Բագրատ - (Bagrat) - ბაგრატ-ი, Աբգար - (Abgar) - აბგარ-ი, Աբրահամ - (Abraham) - აბრაჰამ-ი, Բեկ-Հովսեփյան -

(Bek-hovsefian) - ბეკ-ჰოვსეფიან-ი, Մելիքսեթ-Բեգ//ՄելիքսեթԲեկ - (Meliqsetbeg/meliqsetbek) - მელიქსეთ-ბეგ-ი//მელიქსეთ-ბეკ-ი, Գրիգոր - (Grigor) - გრიგორ-ი, Գուրգեն - (Gurgen) - გურგენ-ი, Բագրատ - (Bagrat) - ბაგრატ-ი, Թորգոմ - (Torgom) - თორგომ-ი, Սարգիս - (Sargis) - სარგის-ი, Գևորգ - (Gevorg) - გევორგ-ი, Սարգսյան - (Sargisian) - სარგსიან-ი and so on.

Needless to say, apart from spelling norms, in spoken Georgian proper name Gevorg is pronounced Geurqa, Sargisi as Sarqis/Sarqisa etc. In Georgian hypocorism marker -“a” is often added to Armenian proper names which is alike to Georgian proper names ((Gogia, Grigola, Vanula, Tengiza etc.). Armenian proper names are also written in the same way: Sarqisa, Mikirtuma, Gaspara etc. In this case these names take the template of Georgian proper noun inflection (ვახტანგამ, ვახტანგას...) Armenian -გეურქამ, გეურქას...

Here we mean that Armenian anthroponomy undergo significant phonetic and morphological changes in oral speech. However, the Georgians often use shortened forms in Vocative Case: Geurk, Tigran, Ashot etc.

Naming literature characters is considered to be a special category in stylistics that is used for different purposes by Georgian writers.

Thus, the emphasis on grammatical errors generally common for the Armenian merchant when speaking Georgian is underlined not only by a desire of expressing facial or linguistic regularities, but also by the need of considering social motivation and other extra linguistic circumstances.

It should be mentioned here, that demonstrating social affiliation or political and cultural priorities by emphasizing speech peculiarities is generally an acceptable tip in literature. (As an example we can take “Pygmalion” by Bernard Show, or works by Tolstoy, Turgenev,

Maupassant and others). To the work of Giorgi Eristavi, which we took as an example in the fourth chapter of the dissertation, we can add a Russian like version of Georgian language, spoken by Georgian prince Ivane Didebulidze. (Example: Ivane: Wine! („ივანე: ღვინო!)Georgian wine! (ქართული ღვინო!) It's nonsense (Rus- ეტო გლუპოსტ!)What a wine, real cranberry kvass! (რა ღვინოა, ჰსწორეთ კლუკვენი კვასია!) What is it for cranberry?(კლუკვას რა ჰქვიან? ძა... ძახველი). Or how much you have of it? (ან რა შემოგდით?)It is not even enough for drinking! (დასალევათაც არ გეყოფათ!“) or right there Ivane says: When you need money you have to beg some(RUS) Mikirtich Gasparich! etc. (ფული რომ დაგჭირდებათ უნდა ეხვეწნეთ კაკოვო ნიბუდ მიკირტიჩ გასპარიჩ! და ა.შ.). Consequently, regardless of nationality, criticism applies to everyone who deserves it.

Chapter V. Some practical aspects of the linguistic competence of Armenian-speaking citizens of Georgia in sociolinguistic surveys

The fifth chapter of the dissertation is about some practical aspects of the linguistic competence of ethnic Armenians of Georgia according to sociolinguistic surveys.

In our view point, one of the peculiarities of the research is that we approach the theory directly through our practice. As any controversy grammars of Armenian and Georgian languages are not created, and neither a separate grammatical issue has been researched from the contradictory point of view, we could not dare, and would not even manage to overcome with this great work. Thus, this topic comes straight from our practice. When working with listeners of different ages and different language competencies, looking for ways to overcome the errors and difficulties encountered in teaching case inflection, we felt that we would achieve the desired result by considering generalization and theoretical aspects of the practice.

In this part, we are discussing a very sensitive topic, which is one of the unresolved issues in Javakheti today. Therefore, it still remains a priority for our government. This is a lack of the state language knowledge or a lack of proper knowledge in general.

Despite the number of measures taken by the government around a densely populated ethnic minority group, the problem remains unresolved, with the population of Javakheti in particular. Moreover, public school teachers still do not know or do not fully master the state language. However, they so desperately need it in their professional growth and career. Definitely and with great pleasure, we should mention the fact that younger generation has partially overcome this issue and they do not stop caring for their self-development. As for adults, the problem of the state language stays unresolved. Therefore, already in 2004, language houses were established to improve and ease Georgian language learning process for adults. By 2006 we already had two language houses in Javakheti, which should give a good result. However, still there were challenges. The problem was caused by the unavailability of language courses and, consequently, learning Georgian language was hindered. Since 2011, the Language House has been administered by Zurab Zhvania School of Public Administration. In 2014, with their help, a state language training program for ethnic minorities was started, and the same year two centers began working in Samtskhe-Javakheti. The center are already available to all those interested in learning the language as well as people working in public service. This led to fundamental changes in learning the state language.

However, attitudes towards the state language, both among adults and younger generation, despite their low knowledge level of the state language, have changed a lot, compared to the society 10 or 15 years ago. They are positive. They understand and realize if they want to be successful, they must first speak the state language. Their positive attitude is confirmed by the fact that in recent years there has been an

increase in the number of students at universities and at Zurab Zhvania School of Public Administration. In addition, university testing and examinations which confirm each level of knowledge that determine the language level of our trainees show that the number of high-scoring students increases with age. Of course, there are students who come to the university with a rather low level of language proficiency, but at the same time the number of those who speak Georgian comparatively better is growing. (Administration of Georgian as a Second Language and Integration Program)

According to the research, results are better at schools where teaching resources are better and where teaching Georgian language is a priority. At schools where teaching Georgian language is not yet a priority teaching resources are definitely less, academic achievement is much lower among representatives of these ethnic minorities.

For better understand of the reason, why despite the amount of human or material resources spent for now, people of Javakheti still do not or cannot speak the state language, we have selected Armenian speaking teachers of Civic Education at Akhalkalaki and Ninotsminda Public Schools as the target group of our research. The research has figured out a few problems due to which teachers do not achieve the desired results. These results are presented in details together with the diagrams in the fifth chapter of the dissertation.

To find out what methods are used in teaching and learning process for students to achieve the desired result - to master the state language of Georgia fully, we also did the research with Georgian language teachers in Armenian schools. It is possible to relate the low or high level of language proficiency of students to the methods selected by their teachers. Properly used methods are very important in the teaching process. Any method must have a clearly defined purpose. In order to achieve any grammatical or lexical goal, different exercises are planned,

which need to be implemented in different methods and delivered to students. There often are cases when the teacher fails in delivering the material in a right way, therefore the goal remains unachievable.

As a recommendation we can say that according to modern requirements, a few of the most acceptable methods were used by the teachers participating in our research. Opinions of the interviewed teachers are divided in half. Part of them thinks that drawing grammatical parallels of the studied language with the native language of students makes it easier for them to learn the language. However, others think on the contrary. They believe it is confusing because this method requires from students a good knowledge of their native language grammar.

Part of the teachers prefer to memorize grammatical rules, to focus on theoretical material, while another part thinks that grammatical material should be provided to students only in practice and with reference to some errors. Students should be provided with a ready-made "template".

We think that these opinions require careful evaluation and attention not only from linguists, but also from Methodists as well.

As expected, the teachers participating in our research, who are best aware of the mistakes often made by their students, provided typical examples of the "puzzled" noun inflection they observed, most of which are based on Armenian-speaking background of Armenian student.

Conclusions

Modern practice is filled with special scientific literature (linguistic, psychological, psycholinguistic, methodological, etc.), which studies the difficulties of teaching a foreign language. The relevance of the topic is

determined by intensively changing demographics, economic and socio-political tendencies of the modern world. Our citizens need a thorough knowledge of the state language, which is a must for their socio-cultural success.

- Researching specifics of Georgian and Armenian languages in order to solve the practical issues that are useful for the Armenian-speaking citizen to master Georgian, in our case, was aimed at revealing the similarities and differences between the aspects of noun inflection system in Georgian and Armenian. In the research we can highlight some noteworthy provisions:

- The list of sixty Armenian dialects includes the Tbilisi dialect and the Akhaltsikhe and Akhalkalaki sub-dialects spoken by the Armenians living in these areas. Thus, one of the difficulties for an Armenian-speaking Armenian child to learn at school here is the version of literary Armenian that does not match his spoken language).

- In our dissertation, the task is as follows: non-Georgian speaking citizens, whose ignorance or poor knowledge of the state language prevents them from establishing and integrating into many public spheres. We should help them to master Georgian as much as possible. Therefore, we must address our efforts to provide an explanation of the most difficult areas of Georgian and native languages to overcome these issues;

- The best respondents are teachers of Georgian language and literature in non-Georgian schools and pupils of so-called national schools. On a daily basis they have to perform practical translations from one language to another and they firmly remember all the details.

- As many interviews have assured us (and our own practical experience confirms the same), the difficulties in teaching noun inflection are particularly noticeable (especially in Ergative Case, Vocative Case

inflection). Thus, our aim is to find out, according to the age gradation, why it is difficult to select an appropriate Case form when building a sentence.

- When talking about the system of inflection, the specifics of rotated parts of speech should be considered. That is why inflection of nouns, adjectives, numerical and pronouns must be assessed separately.

- There are certain peculiarities with inflection of pronouns in Armenian language: e.g. Possessive Pronoun has a certain place in the sentence, it necessarily precedes a defining word. Here Armenian language is crucially different from Georgian, which can place a Possessive Pronoun everywhere, either before the defined word or after it. Moreover, in Georgian language pronoun can be moved by another part of speech (or any other noun used as a definer) and it can be moved from a defined word by another sentence member, still the syntactic connection in the sentence is being preserved.

- In Armenian, a subject of the sentence does not meet the verb the same way as an object but Ergative Case is not common to it. The absence of this case leads to a verb transition and becomes one of the main issues of spelling. Due to this, significant errors can be found in spelling or oral speech of an Armenian person using Georgian. In Armenian language, in many cases inflection of the subject is in Nominative Case, while object stands in Objective Case (ჰუიგუიღუი (see RUSS. Винительный).

- A literary character as a "linguistic person" is one of very interesting parts of the so-called anthropocentric literature, and here, in a variety of ways, we can study the specifics of speech among ethnic minorities. In order to determine whether the errors in noun inflection made by Armenians are the cause of methodological lacks or linguistic differences, we observe the linguistic peculiarities of Armenian-speaking characters in Georgian literature;

- The linguistic peculiarities of foreign literary characters are mainly related not only to the lack of linguistic competence, but also to the extra linguistic context. So the Georgian speech full of mistakes made by Mikirtum Gasparich Trdatov or Karapet Poghosov is dictated more by the desire to show their purely correct (წევრიმული) biography rather than by the desire to emphasize their nationality. The aim here is to show that the fund lost by the pretentious pomposity of Georgian aristocracy passes into the hands of gentle people (წევრიმები) and their main feature is the lack of spirituality or education and culture, which is reflected in speech as well. (This well known problem is very close to the nineteenth-century European literature (even if we recall Balzac's "Gob sack").

- The research has identified several problems that prevented the interviewed teachers from achieving the desired results. As it turned out, the teachers consider lack of communication as the main problem. The thing is that hardly any Georgians live in their town or village, or if they do, they live in a very small numbers. Usually, people in this part of Georgia speak Armenian well and their language of communication with Armenians is Armenian. Teachers also emphasize that they have repeatedly tried to learn the state language. However, due to the lack of need in its usage, they still forget what they have learned;

- Another problem that teachers name as the reason for not solving this issue is a low motivation, which I think is one of the most important and hindering factors. Of course, there is a continuous chain of problems, which consists of a separate linker, causing a lack of motivation, a lack of communication mentioned above, a minimal requirement of language skills from the Ministry of Education and, consequently, the lack of need in the language use;

- A very small percentage of teachers name lack of time and poorly organized teaching process as the reason for not knowing the state language properly;
- From the research results we see that every interviewed teacher has a certain method of teaching (grammar) noun inflection. Thus, from all this we conclude that they create own teaching methods according to their experience;
- Part of the teachers prefers to memorize grammatical rules, to focus on theoretical material, while another part thinks that grammatical material should be provided to students only in practice and with reference to mistakes. Students should be provided with a ready-made "template";
- 40% of respondents believe that it is very necessary to have an in-depth explanation of the characteristics of Postpositional Case inflection and give examples based on mistakes often made by their students. And a small proportion of respondents- 6.7%, thinks that they do not need to explain these grammatical features at all.
- We think that the viewpoints expressed by teachers require careful evaluation and attention not only from linguists but also from methodologists' side. As for us, we emphasize that important advice given by teachers in practice related to active forms of teaching and the simplification of grammatical rules. Grammatical parallels should be used to process a teacher's book and not a student's textbook;
- Target group surveys have revealed many interesting issues, among which, in addition to the information relevant to our research, there is also a great prospective for a new research in future.

List of articles published on the topic of the dissertation

1. **Khachaturyan 2019** – Zhana Khachaturyan ”Teaching Noun Rotation in Armenian Schools (Specifics and Issues)”. Scientific Journal “Language and Culture” #22. ISSN 1987-7323, **p.148-153**
2. **Khachaturyan 2020-** Zhana Khachaturyan “**Typological Analyses of Noun Teaching in the School Context**” Scientific Journal of Khachatur Abovyan Armenian State Pedagogical University, **p.168-171**
3. **Khachaturyan 2021-** Zhana Khachaturyan “Armenian Speaking Literature Character as a “Lingual Personality”. The 6th International Scientific Conference “Language and Culture”. See online: enadakultura.blogspot.com; <https://enadakultura.comp.422-427>

4. **Khachaturyan 2021**- Zhana Khachaturyan “Specifics and Varieties of Armenian Language Dialects”. Scientific Journal “Gulan” #24 (being published at present)
5. **Khachaturyan 2021**- Zhana Khachaturyan “Some Aspects of Civic Integration according Georgian-Armenian Lingual Contacts by Javakhishvili”. The Black Sea International Scientific Journal KARADENIZ. Publishing number 2021, volume 1, edition 51, p.189-198 . see the link: <https://doi.org/10.17498/kdeniz.973629>

